

Міністерство культури та стратегічних комунікацій України
Департамент культури, національностей, релігій та охорони об'єктів
культурної спадщини Одеської обласної державної адміністрації

Одеський літературний музей
Одеська національна наукова бібліотека

«ОБРАНЕЦЬ МУЗ: МИХАЙЛО ЖУК – ХУДОЖНИК, ЛІТЕРАТОР, ВИКЛАДАЧ»

Матеріали
Першої всеукраїнської конференції
з міжнародною участю

12–13 вересня 2024 року
Одеса

Одеса
2024

УДК 73/76.071.1(477)+821.161.2.09](092)(06)
О-23

Організатори:
Одеський літературний музей
Одеська національна наукова бібліотека

Редакційна колегія:
Т. Ліптуга, І. Бірюкова, Л. Арюпіна,
Г. Закіпна, О. Яворська

Редактори:
О. Барковська, Г. Закіпна, О. Яворська

Укладач:
О. Яворська

О-23 «Обранець муз : Михайло Жук — художник, літератор, викладач»: Матеріали Першої всеукраїнської конференції з міжнародною участю. 12—13 вересня 2024 року. Одеса / ред. О. Барковська, Г. Закіпна, О. Яворська ; укл. О. Яворська. — Одеса, Бондаренко М. О., 2024. — 368 с. : іл.

ISBN 978-617-8511-25-8

Збірник доповідей Першої всеукраїнської конференції з міжнародною участю репрезентує багатогранність творчості одного з фундаторів українського Відродження Михайла Жука (1883-1964) — художника, письменника, кераміста і викладача. Забута протягом багатьох десятиріч яскрава постать митця нині повертається, аби зайняти гідне місце в історії українського мистецтва.

Наукові розвідки збірника всебічно висвітлюють маловідомі сторінки життєвого шляху, долю художнього спадку митця в Україні і в світі, аналізують особливості художнього стилю в малярстві та літературі. До участі в конференції долучилися науковці, музейники та колекціонери України, Польщі, США, Франції.

УДК 73/76.071.1(477)+821.161.2.09](092)(06)

*На обкладинці — робота М. Жука «Іриси».
Кінцівки — з робочого зошиту 1922—1933 рр. (ОЛМ)*

ISBN 978-617-8511-25-8

© Одеський літературний музей, 2024
© Одеська національна наукова
бібліотека, 2024
© Яворська О., укладання, 2024

Наукове видання

**«ОБРАНЕЦЬ МУЗ:
МИХАЙЛО ЖУК – ХУДОЖНИК,
ЛІТЕРАТОР, ВИКЛАДАЧ»**

Матеріали
Першої всеукраїнської конференції
з міжнародною участю

12–13 вересня 2024 року
Одеса

Організатори:
Одеський літературний музей
Одеська національна наукова бібліотека

Редакційна колегія:
Т. Ліптуга, І. Бірюкова, Л. Арюпіна,
Г. Закіпна, О. Яворська

Редактори:
О. Барковська, Г. Закіпна, О. Яворська, Н. Жукова

Укладач:
О. Яворська

Підписано до друку 10.12.2024 р.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Гарнітура Newton
Друк офсетний. Ум. друк. арк. 21,4+1,86. Наклад 100 прим.
Зам. № 2312/4

Надруковано з готового оригінал-макета у друкарні «Апрель»
ФОП Бондаренко М. О.
65045, м. Одеса, вул. В. Арнаутська, 60
Тел.: +38 (048) 703 11 86
info@aprel.od.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
державного реєстру видавців ДК № 4684 від 13.02.2014

ЗМІСТ

<i>Сергій Гальченко</i> Учасникам конференції, присвяченої творчості М. І. Жука.....	5
<i>Сергій Гриневецький</i> «Доброго дня, шановні учасники конференції!..»	6
<i>Тетяна Ліптуга</i> Вступне слово	8
<i>Ірина Бірюкова</i> «Шановні колеги, дорогі друзі!»	11
<i>Людмила Соколюк</i> Михайло Жук та його внесок в українське мистецтво	13
<i>Марина Марухнич-Козюк</i> «Михайло Жук — вісник Відродження». Проект про минуле задля майбутнього.....	22
<i>Володимир Кудлач</i> Робота над каталогом: «Твори Михайла Жука в музейних та приватних колекціях України»	26
<i>Олена Кашуба-Вольвач</i> Михайло Жук: мистецькі діалоги з «Молодою Польщею» (Тези)	48
<i>Ольга Лагутенко</i> Михайло Жук і Станіслав Виспянський: діалоги творчості крізь часи.....	55
<i>Оксана Левицька</i> «Яблунева гілка»: мотив квітучої гілки в міжмистецьких перегуках літератури й малярства (Михайло Жук, Михайло Коцюбинський, Вінсент ван Гог)	70

<i>Порожнякова Наталія</i>	
Мотив чорного та білого у стилістиці модерну на прикладі творчості Михайла Жука (Тези доповіді)	83
<i>Поліщук Ярослав</i>	
Переступний час: 1905-й рік у житті і творчості Михайла Жука.....	86
<i>Валерія Пітеніна</i>	
Участь М. Жука в освітніх видавничих проєктах 1918–1920-х років	97
<i>Катерина Федько</i>	
Епістолярії Михайла Жука у фондах Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського	105
<i>Віктор Величко</i>	
Мистецька діяльність М.І. Жука в художньому житті Чернігова	129
<i>Тетяна Шурова</i>	
Публікації Михайла Жука в одеському часописі «Шквал» (1929).....	138
<i>Коритнянська Вікторія</i>	
Деякі відомості про діяльність М.І. Жука в період окупації Одеси	150
<i>Тамара Михайліченко</i>	
«Був високим майстром графіки»	165
<i>Гармидер Дар'я</i>	
Особиста справа Михайла Івановича Жука в архіві Одеської обласної організації Національної спілки художників України (ООО НСХУ)..	171
<i>Світлана Крижевська</i>	
Документи з особистого архіву Григорія Крижевського щодо педагогічної діяльності Михайла Жука в Одеському художньому училищі (1950-ті рр.).....	190

<i>Мочернюк Наталя</i> «Зв'язати мову у букет прекрасних квіток»: у світі поезії Михайла Жука	198
<i>Катерина Романова</i> Флористичні мотиви та прояв сецесійного стилю у п'єсі М. Жука «Легенда»	211
<i>Олена Яворська</i> Уточнення та зміна атрибуції двох жіночих портретів (портрет невідомої в брунато-бузковій сукні, 1912; портрет Галини Журби, 1913)	214
<i>Віталій Лісничий</i> Твори М. Жука у моїй колекції	227
<i>Леонід Нейман</i> Роботи Михайла Жука в американських колекціях	234
<i>Ірина Жваник</i> Михайло Жук (1883–1964). Роботи художника на європейських аукціонах	246
<i>Ольга Школьна</i> Михайло Жук — засновник української школи художнього фарфору	262
<i>Євген Марков</i> Михайло Жук — дизайнер кераміки та орнаменталіст	281
<i>Сосновська Олена, Міланченко Сергій</i> Керамічні твори з розписом Михайла Жука в фондах музею образотворчих мистецтв ім. О. Білого м. Чорноморська	304
<i>Ліна Арюпіна, Ольга Барковська</i> Виставка 1993 року до 110-річчя Михайла Жука в Одеській державній науковій бібліотеці	320

<i>Тарас Максим'юк</i> Мандрівна виставка одного твору (2011–2020)	330
<i>Вікторія Мусійко</i> Доля збірок, пов'язаних з життям та творчістю Михайла Жука, що зберігалися в закладах культури Херсонщини	334
<i>Коритнянська Вікторія, Боровська Жанна, Русіна Інна</i> Дослідження та реставрація картини М.І. Жука «Портрет матері» із зібрання Одеського національного художнього музею	339
ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК	353

Ольга Школьна

*доктор мистецтвознавства, професор,
завідувач кафедри образотворчого мистецтва
Київського столичного університету Імені Бориса Грінченка*

МИХАЙЛО ЖУК – ЗАСНОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ХУДОЖНЬОГО ФАРФОРУ

Становлення української школи художнього фарфору припадає на двадцяті-тридцяті та кінець сорокових років минулого століття. Після похмурих часів Першої світової війни та національно-визвольних змагань постали оновлені Баранівський фарфоровий та Будянський фаянсовий (колишній Кузнецовський) заводи, слідом за якими почалася розбудова галузі в цілому.

У 1930-ті першочерговим для заводів України, об'єднаних під егідою Головлтресту з Художньою радою, було питання кваліфікованих кадрів, які б володіли культурою одночасно кількох технік: живопису, графіки, декоративного розпису, прийомами мініатюрного розпису; розумілися на технологічному боці керамічної справи і скульптури. Післявоєнні сорокові були часом нової відбудови галузі, коли була відчутною втрата фахівців попереднього покоління.

В окреслений період часу в Україні спадковість знань у окремих ділянках галузі було втрачено зовсім. Фарфоро-фаянсова промисловість перебувала у жалюгідному стані, доки навчальні заклади не забезпечили її фахівцями саме для потреб виробництва тонкої кераміки. На початок 1930-х рр. таких майстрів почали випускати в Одеському художньому інституті, де очолював керамічний факультет професор Михайло Жук, чиї творчі напрацювання попереднього періоду (перша чверть ХХ століття) стали запорукою знань цілої плеяди студентів.

У цьому сенсі творчість Михайла Жука першої половини ХХ століття, особливо на ниві прикладного мистецтва, має бути переосмислена. Аналізуючи світоглядні й особистісні орієнтири майстра, відзначимо кілька головних аспектів, без яких неможливе

усвідомлення мистецького внеску його особистості у розвиток мистецтва української порцеляни.

Так, специфіка авторської методики викладання художника полягала у залученні до програми Одеського художнього училища спецкурсу стилізації, спеціально розробленого М. Жуком (у тому числі й на ґрунті своїх творчих досягнень) для студентів, які готувалися для потреб виробництв фарфоро-фаянсової промисловості. Цей спецкурс був синтезом напрацювань викладачів західноукраїнських художньо-професійних шкіл в Галичині, Миргородського та Межигірського технікумів й новітнього досвіду викладання Краківської академії мистецтв, зокрема, розробок С. Виспянського.

В основу методики М. Жука була покладена програма поступових ускладнень завдань. Починаючи з засвоєння найпростіших елементів орнаментів і шрифтів, майстерність відточувалася до синтезуючої філігранності цілісних композицій, нерідко з використанням принципів традиційного народного декоративного мистецтва. Особлива увага приділялася вивченню північно-причорноморських мотивів орнаментики, досвіду закордонних національних шкіл епохи модерну і загальноєвропейським набуткам раннього ар деко з ідеями технічної естетики.

Прояви мистецьких прагнень і уподобань майстра були відповідними тогочасним культурним зрушенням у мистецтві та суспільному художньому житті. Творчість Михайла Івановича Жука займає окреме місце на перетині культури України та Польщі. Спадку митця присвячено багато публікацій, однак досі його доробок на ділянці декоративно-прикладного мистецтва залишився малодослідженим. М. Жук-кераміст, майстер орнаменту і декору — недостатньо висвітлена сторінка творчої біографії художника. Оздоблена ним кераміка та вихована генерація творчої молоді — білі плями на терені українського мистецтва.

Ще на початку ХХ століття так сприймали його творчі експерименти, приміром, у Львові:

Цілком відрубний¹ характер мають картини Жука. Він послугуєся рисунком. Його студії цвітів, хоть взяті з природи, роблять вражінє чогось абстрактного через спосіб трактованя

¹ Окремий, інший. — Див.: Б. Грінченко. Словарь української мови : в 4 т. [репринт. вид.]. Київ : Наук. думка, 1996. Т. І. С. 227.

їх. Кажуть, що се вплив Виспяньського. <...> Незвичайно глибоко відчута і передана картина «Сум»². <...> Зимні, синьо-фіолетові та зелені краски³ достроюють ся в сильний, сумний настрій. Дорогою символізму іде також І. Гальвич⁴.

Так відреагував на творчість митця Ю. Панькевич, відомий український митець, який також працював у річищі сецесії. Одним реченням відзначила М. Жука «Gazeta Lwowska»: «Wystawa wzbogaciła się także rysunkami kijowskiego artysty M. Żuka, utalentowanego ucznia prof. krakowskiej Akademii Sztuk pięknych, Wyspiańskiego»⁵.

А автор за криптонімом St. W.⁶ прокоментував твори майстра ще прихильніше:

Ogromnym talentem szczególnie w wydobywaniu wyrazu twarzy odznacza się Michał Żuk. Dał on na wystawie trzy portrety, kilka stylizacji kwiatów i kompozycję pt. «Smutek». <...> W samej mechanicznej technice widać tu silny wpływ Wyspiańskiego i Malczewskiego, ale ponad tem wszystkim gyruje samoistna zdolność. Bez żadnej szarży, bez konwenansu w rysach, jest w obu tych twarzach tyle spokojnej, głębokiej zadumy, że spojrzawszy na ten obraz, dłuższy czas oczy od niego oderwać nie można. Silne zaznaczenie wyrazu spotyka się rywnież we wspomnianych portretach⁷.

Доля М. Жука так склалася, що того ж 1905 р. він змушений був з Києва переїхати до Чернігова⁸, де уся родина знаходилася під таємним наглядом поліції.

Від середини 1920-х рр., в одеський період, художнику вдалося відкрити омріяну й єдину в Україні на той час майстерню

² Насьогодні місцезнаходження даного твору є невідомим.

³ Звернімо увагу на кольорові уподобання Жука, які повністю співпадають з визначенням, поданим в книзі: «Lachner F. Ornament roślinny w sztuce współczesnej / Fryderik Lachner. Lwyw, 1909. S. 8: «...zamiłowanie do kolorów dawniej niezwykłych, jak n. p. do koloru liliowego i zielonego».

⁴ Панькевич Ю. Про виставу // Діло. 1905. Ч. 72. 30 марця (12 цвітня), среда.

⁵ Стаття М. Рейзнера? Див.: Львівська сецесія : кат. вист. із збірок Львова / авт. вступ. ст. та упоряд. Ю.О. Бірюльов. Львів, 1986. С. 37.

⁶ Стаття С. Вомелі? Див. там само.

⁷ W. St. Wystawa artystów ukraińskich // Kurjer Lwowski. 1905. № 61.

⁸ Викупленому з Сибіру батькові було дозволено жити в Чернігові, тому родина переїздить туди на помешкання.

стилізації, в якій вивчали художні особливості й технічні засоби народного мистецтва. Приблизно у той же час було започатковано зусиллями А. Ждахи Одеський музей «Степова Україна», завдяки чому учні М. Жука мали змогу знайомитися з традиційними взірцями народного мистецтва краю. Сам митець, народжений 1883 р. у Новій Каховці на Херсонщині, сприймав Південь України рідним.

Метою майстерні, яку очолив М. Жук, було виховання грамотного майстра-художника, який добре володітиме секретами народного мистецтва і зможе пристосуватися до потреб виробництва. Тобто завдання стояло — сформувати нову генерацію митців, придатних для праці з промисловим мистецтвом фарфору і фаянсу.

Так, у своїй доповіді при підвідділі мистецтв при Чернігівській губнаросвіті М. Жук зазначав:

В 1928 році за ініціативою Жука було відряджено студентку поліграфічного факультету Олену Бричевську в села Одеської області з метою вивчення й збирання зразків народного розпису. Матеріал, зібраний Бричевською, став прекрасним методичним посібником для живописців, текстильників та керамістів. Тридцять кращих зразків було вміщено у виданому в вересні 1929 р. поліграфічною майстернею інституту альбомі «Степова Україна. Орнамент». Це — прекрасні копії настінних народних малюнків. Виконані вони п'ятьма, чотирма і трьома фарбами. Настінні розписи, зібрані в південних і західних районах області, позначені рисами молдавського народного образотворчого мистецтва⁹.

До збору південностепових орнаментів долучилися і наукові працівники Одеського музею «Степова Україна».

В ті ж роки О. Жданович провів дослідження настінних розписів у селах; розташованих у приміській зоні і Кривій балці, у Куяльнику та Усатовому. Розписи в цих селах мали риси, які були притаманні розписам різних районів області. Тобто все залежало від того, звідкіля й коли людина перебралася поближче до Одеси. Весь матеріал, зібраний експедиціями студентів інституту та співробітниками музею «Степова Україна» вивчався в інститутській майстерні по стилізації.

⁹ Жук М.І. Доповідь у підвідділі мистецтв при Чернігівській губнаросвіті. Рукопис зберігається в Одесі у Тараса Максимюка.

На протязі двох років студенти вивчали український орнамент в різних галузях народного мистецтва (вишивана плахта, кераміка, скло, ковальські вироби, малярство та інше). На думку М. Жука, інститут готував «майстра, що повинен був ґрунтовно знати ті матеріали та їх оброблення, що дає земля українська, та що віками викував народ»¹⁰.

М. Жук розробляв план і програму майстерні стилізації, викладав українську мову та історію культури на всіх курсах. Художник використовував педагогічні засади своїх попередників, враховуючи досвід київської, московської, краківської шкіл, а також свої власні педагогічні напрацювання, набуті в Київському художньому інституті та в Чернігівській губнаросвіті.

За програмою, складеною М. Жуком, студенти на початку навчання копіювали кращі зразки орнаментів, відшукуючи в них головні риси й відмінності, властиві українському народному мистецтву різних місцевостей. Для ознайомлення з колоритом місцевого народного мистецтва прислужилася колекція писанок, зібрана А. Ждахою для музею «Степова Україна»:

Цими днями в Одесі на вулиці Гоголя відкривається музей старовини степової України. Музей зібрав багато цікавих і цінних речей, що малюють минуле життя України, а також тих народів, що тут жили <...>.

На окремі таблиці намальовано 100 зразків писанок. Малюнки зробив у минулому відомий маляр Ждаха в селі Біляївці Червоно-Новет. р-ну [Одесьчини]. Як уважно придивитися до цих складних малюнків, то можна побачити, що намальовані тут звичайні речі селянського вжитку, але так складно і так різнобарвно, що відразу важко розібрати. Відповідно з цим кожний малюнок має свою назву: Чобітки, Млинок, Барильце. Ця колекція цінна тим, що вона показує початки орнаментального стилю, як просто малювавши речі, можна зробити чудову художню річ.¹¹

¹⁰ Вказ. архів і фонд. Од. зб. 1384. С. 6. Проф. М.І. Жук. Пояснююча записка. «Цілі й завдання майстерні стилізації». Там само. Од. зб. 1414. Арк. 7–8. Проф. М.І. Жук. Плани і програми мастерской по стилизации на 1925-1926 учебный год. (Цит. за: Шевельов С.С., Козирод І.І. Нариси біографії М. Жука. Машинопис, усталеної посторінкової нумерації немає. Архів С.С. Шевельова, м. Одеса. В обробленому нами електронному вигляді 78 сторінок. 1970-ті (час написання) – 1992 (одна з останніх дат на машинописі) – 2002 (електронна обробка).

¹¹ Музей української культури // Червоний степ. 1927. 14 груд.

Архівні матеріали засвідчують, що:

...Всюди, де готові були з увагою поставитися до розвитку українського мистецтва на національній основі, професор Жук об'єднував навколо себе спеціалістів: виступав з науковими доповідями, пропонував програми реальних дій, займався дослідженнями й керував дослідниками¹².

Важливо також детально зупинитися на особливостях методики викладання М. Жука крізь призму спогадів його численних вихованців.

Так, учні М. Жука пам'ятали, що у повоєнні роки художник ще займався творчою роботою. Зокрема, Я. Козлова, яка навчалася в Одеському училищі з 1946 р., згадувала:

Був прекрасним графіком, дуже добре, я б навіть сказала прекрасно, знав технологію кераміки, був людиною дуже високої культури. Останнім часом говорив мало. Схоже, що йому важко було говорити. Тому про себе, про свою методику навчання говорив скупко: «Не рассказом, а показом» (рос.). Він показував нам свої роботи, на них пояснював, що таке стиль і що таке стилізація. Згадую, що це були надзвичайно майстерні рисунки. Тобто прививав нам смак. Найкращими були уроки, коли Михайло Іванович давав нам консультації загального характеру. Тобто, він вів у нас не композицію, а практику. Він не пропускав жодного заняття, ніколи не спізнився, давав нам домашні завдання і завжди перевіряв їх, і не просто перевіряв, а виправляв, показував, що в нас добре, а що погано¹³.

М. Жук дуже відповідально ставився до своєї педагогічної праці. Зі слів учениці Я. Козлової, «під час творчої роботи [він — О.Ш.] студентам не заважав, <...>, не смикав»¹⁴. Я. Козлова згадувала, що М. Жук «радив вивчати по-більше літератури, аби відчувати стиль»¹⁵.

¹² Шевельов С.С., Козирод І.І. Нариси біографії М. Жука. Машинопис. Архів С.С. Шевельова, м. Одеса.

¹³ Див.: Запис розмови В.Ю. Могилевського з ученицею М. Жука, київською керамісткою Я.П. Козловою. Київ, 04.V.1997. С.1. — Архів В.Ю. Могилевського.

¹⁴ Див.: Запис розмови О.В. Шкільної з ученицею М.І. Жука, київською художницею-керамісткою Я.П. Козловою. Київ, 27.10.1998. — Архів О.В. Шкільної.

¹⁵ Там само.

Майстер-оформитель кераміки (портретист), студентка художника М. Бебешко-Криворукова, свідчила, що на кожне заняття викладач приносив їм нову розписану керамічну плакетку, а запрошуючи додому демонстрував стоси прикрашених ним тарілок. Тобто, у повоєнні роки М. Жук плідно працював, однак, на жаль, поки що ця частина спадщини митця є недосяжною. (Про стоси тарілок, нагромаджених в оселі викладача, пам'ятала й С. Голембовська, учениця М. Жука, майстер скла, заслужений художник України)¹⁶.

Одеські дослідники спадщини митця І. Козирод та С. Шевельов зазначили, що «навчання майбутніх художників-керамістів учитель провадив на основі вивчення досвіду народних майстрів у поєднанні з класичною спадщиною»¹⁷. Цей факт підтверджували й учні та співробітники М. Жука. Так, Т. Єгорова, хранителька музею ОХТУ згадувала, що «його дипломи [тобто праці вихованих ним студентів – *О.Ш.*] відзначалися формою „на антик” і носили фундаментальний характер»¹⁸.

А щодо ставлення М. Жука до традиційних народних розписів, використовуваних в оздобленні кераміки, його фразу пам'ятала учениця художника Я. Козлова – керамістка, відомий майстер форми: «Побільше копіюйте Петриківку! Ви навчитеся композиції і кольору»¹⁹.

За спогадами Д. Фруміної, випускниці ОХУ, 1934 р. студенти М. Жука з Одеського художнього інституту зайняли призові місця на переглядах²⁰. Не зважаючи на успіх, заклад поспішно реорганізували. Трьом курсам студентів було запропоновано перейти до КХІ (кераміки там не було). В умовах ОХУ перші відомі

¹⁶ Див.: Записи розмов О.В. Школьної з М.І. Бебешко-Криворуковою та С.В. (Болзан-)Голембовською протягом 2000–2001 рр. – Архів О.В. Школьної.

¹⁷ Михайло Жук : альбом / авт.-упоряд.: І.І. Козирод, С.С. Шевельов. Київ : Мистецтво, 1987. С. 21.

¹⁸ Див.: Запис розмови з Т.І. Єгоровою, головною хранителькою музею Одеського художньо-театрального училища ім. М.Б. Грекова. Одеса. 3.11.1998. – Архів О.В. Школьної.

¹⁹ Див.: Запис розмови В.Ю. Могилевського з ученицею М. Жука, київською керамісткою Я.П. Козловою. Київ. 04.5.1997. – Архів В.Ю. Могилевського.

²⁰ Запис розмови О.В. Школьної з Д.М. Фруміною, 25.05.2001, м. Одеса. Рукопис. – Архів О.В. Школьної.

нам творчі роботи в матеріалі М. Жук почав виконувати 1933 р. Вже наступного року кілька випусків достроково завершують навчання. Адже інститутська програма за часом довша, ніж у вихованців училища. З 1935 р. набирали вже студентів середньо-спеціального навчального закладу, але на початку 1937-го викладач мав полишити установу через об'єктивні обставини.

Після повернення 1939 р. колишнього проректора з навчальної роботи М. Жука, його з труднощами знову влаштували на роботу. Деякий час художник перебуває у хиткому становищі, з ним боються відверто спілкуватись, аби не наражатися на небезпеку. З М. Жуком у цей час нормально контактували тільки студенти, які допомагали йому налагодити випал. Але творчих робіт М. Жука 1940–1941 рр. ми не маємо. Судячи з цього факту, робимо припущення, що до початку Другої світової війни технологічний процес налаштувати так і не вдалося.

У перші роки розгортання війни, художник встиг підготувати один-два випуски студентів. Дехто з учнів не довчився, декого не лишилося в живих. Післявоєнний період, після окупації Одеси, розпочався з чергового відродження майстерні. Кінець 1940-х рр. позначений лише двома-трьома випусками фахівців за наявності техніко-технологічної бази. Зі спогадів учнів картина тих років відтворюється таким чином: «опалювались у 1946–1947 роках лускою від насіння соняху. Натуру ставили наприкінці 1947 року, коли вже з'явилося парове опалення»²¹.

На початку 1950-х М. Жук тяжко хворів, був немичним і практично безпорадним. За спогадами Г. Вострова, викладач за станом здоров'я змушений був піти з училища у 1950 р. Всім студентам-керамістам професор подарував на згадку по своїй роботі й підписав²². Дата дарунку – 13.04.1950.

У 1950–1951 рр. М. Жук був прикутий до ліжка, студенти іноді ходили до нього додому. Навідувався П. Тичина. За старовинним українським звичаєм він завжди цілував учителю руку. Павло Григорович намагався своїм коштом допомогти Михайлові Івановичу і видати повне зібрання його літературних, критичних, художніх творів. Але цьому не судилося статися: через прагнення до досконалості цієї роботи, вона затягнулася і так і лишилася

²¹ Запис розмови О.В. Шкільної з Г.П. Востровим, 20.02.2004 р., м. Одеса. Рукопис. — Архів О.В. Шкільної.

²² Там само.

нездійсненою. З 1953 до 1957 рр. М. Жук тільки консультував студентів.

М. Жук виховав таких фахівців декоративно-ужиткового мистецтва, як І. Апостолов, В. Башло, М. Берещанський, В. Боголюбов, І. Гончаренко, Н. Дмитрієва, П. Іванченко, Н.(?) Кошман, Д. Ключвант, Г. Малицький, О. Мудрик, М. Попов, М. Савін, Г. Симбірцева, О. Ярош. До цього переліку, занотованому до статті з приводу 50-річчя творчої діяльності М. Жука його учнем, художником-педагогом ОХУ М. Павлюком²³ зі слів самого художника у 1954 р., ми можемо додати і свій, поки що неповний.

У фондах Національного музею декоративного мистецтва України зберігаються твори багатьох випускників керамічного відділення ОХУ, закуплені, в основному, з декадних виставок українського мистецтва. Так, збереглися роботи І. Абрамовича, Н. Акімової-Задворної, В. Башло, О. Бебешко, М. Берещанського, С. Болзан (Голембовської), В. Горолюка, Н. Дмитрієвої, І. Дуценко, М. Жабокрицького, М. Зоріна, Г. Золотарьова, П. Іванченка, Н. Ільїної, М. Криворукової, В. Компаниченко, П. Кузьменко, З. Лагутіної, Г. Малицького, Г. Мойсеєвої, В. Музиченко, М. Осипової, Г. Павлюка, М. Паламарчука, В. Пешинського, М. Попова, Т. Сафронової, Г. Симбірцевої, О. Скубченка, О. Сорокіна, Є. Судіної, І. Ткаченка, Л. Філатової, Н. Чебанюк-Корнацької, М. Червоненко, Л. Шинкаренко, В. Шинкаренко, Ю. Штівельмана. До НМДМУ було передано, а також надійшло з закупівлі

²³ Павлюк Микола Артемович. Нар. 19.12.1901, м. Гайсин, тепер Вінницької обл. Був членом АРМУ. У 1930 закінчив ОХУ, де вчився у Д. Крайнева та П. Волокидіна. Монументальні і станкові твори присвячено сучасності та історико-революційному минулому: картина «Шефи» (1927); брав участь у розписах санаторію ім. ВУЦВК в Одесі (1929); картина «Царська воля. 1905 рік» (1929), фреска «Під ярмом царату» в Будинку преси ім. М. Коцюбинського в Одесі (1929–1930), картини «Окопна правда» (1934), «Кінець імперіалістичної війни» (1935), «Котовський на чолі партизанського загону» (1937), «Приїзд В.І. Леніна до Росії» (1947), «Подруги» (1950), «Колгоспний агроном» (1952), «Родина» (1970). В 1930–1970 викладав у художніх навчальних закладах Києва та Одеси. (Літ.: Словник художників України / під ред. М.П. Бажана. Київ, 1973. С.170). — За даними Т.І. Єгорової, викладав у ОХУ з 1932 до 1956 р. Помер близько 1981 р. [1984 — *від ред.*]. — Запис розмови 25.05.2001, м. Одеса. Рукопис. — Архів О.В. Школьної. Див. також: перелік архівних джерел.

скульптурні дипломні роботи. Посудні форми представлені вже як доробок зрілих художників, які працювали на виробництвах.

Перелік майстрів по книгах вступу НМДМУ можна розглядати як таблицю приналежності художників галузі фарфору до тих чи інших заводів фарфоро-фаянсової промисловості України. При співставленні даних, виявляються деякі відомості про учнів М. Жука. Відповідно переліку кращих учнів, занотованому М. Павлюком 1954 р. зі слів самого М. Жука, в колекції НМДМУ зберігаються скульптурні дипломні роботи семи з них. Це твори В. Башла, М. Берещанського, Н. Дмитрієвої, П. Іванченка, Г. Малицького, М. Попова, Г. Симбірцевої.

Про художника М. Савіна, чоловіка керамістки Н. Морозової, відомо, що подружжя працювало у Росії²⁴. Але з відкриттям потужного Дружковського фарфорового заводу (Донецька обл.) 1971 р. творчий тандем переїхав і закладав у складі команди підвалини новітньої порцеляни (чайний сервіз «Маки» М. Савіна та Н. Морозової до війни, розпочатої 2022 р., зберігався в експозиції музею підприємства). Характер оформлення роботи, добре володіння культурою розпису солями, може бути свідченням попереднього досвіду роботи з фаянсовим асортиментом.

Не ідентифікованим лишилося прізвище Н.(?) Кошман (Кошмаш в транскрипції Г. Бурда). Дипломна робота художниці виявлена нами у книгах вступу Сумського художнього музею. Однак, через брак відповідного приміщення для зберігання, твір є недоступним. Фотографії його немає. О. Мудрик, за згадками Г. Вострова, який після ОХУ закінчив факультет пластмас в училищі Штигліця, працював у Ленінграді. Робив скульптури з дерева (дуже вдала відома робота «Юрій Нікулін»)²⁵.

На ЛФЗ творчо працювали Н. Павлова (Дмитрієва) та Л. Фурдигайло. Випускники одеського керамічного факультету трудились на Конаковському фаянсовому заводі, Первомайському в Пісочному (на Волзі), на ЛФЗ. Так, студент М. Жука Г. Востров виконував дипломну роботу «Богдан Хмельницький» саме на Первомайському заводі (скульптурна група з годинником. Н — 59 см, 34×15 см, підмурівок. Фарфор, бісквіт з частковим глазуру-

²⁴ Запис розмови О.В. Шкільної з Г.П. Востровим 20.02.2004 р., м. Одеса. Рукопис. — Архів О.В. Шкільної.

²⁵ Там само.

ванням в місцях з надполив'яним розписом, рельєфна фарба, золочення²⁶).

Г. Востров, після трьох років праці на первомайському заводі головним скульптором, у 1955 р. вступив до Московського поліграфічного інституту і закінчив графічний факультет. Йому було відомо, що випускника Паламарчука переведено до Москви головним художником главку. В. Берещанський та І. Апостолов працювали на Конаковському фаянсовому заводі (колишньому Кузнецовському), нині Тверської області (Підмосков'я). Там само працювали В. Шинкаренко, В. Філянська, Н. Литвиненко, Д. Ключгант, П. Іванченко, І. Апостолов²⁷ (пізніше стане головним художником Будянського фаянсового заводу під Харковом).

На підмосковному заводі у Вербілках працювала група художників з України: крім І. Гончаренка та Д. Ключгант, фігурує прізвище Г. Золотаренко (у складі групи під керівництвом М. Жука), художнім розписом займалася Т. Деморей, скульпторою — М. Савицький.

²⁶ Модель лишилася на Первомайському заводі. З форми 1951 р. зроблені чотири відливи: 1. Зберігається в Національному історико-етнографічному заповіднику «Переяслав» (передана з ОХУ). 2. У автора. 3. У бувшого головного інженера Первомайського фарфорового заводу (вдова). 4. Місцезнаходження четвертої автор не пам'ятає. Крім «Богдана Хмельницького», майстер виконав ще сім робіт: «Суворов» (діаметр основи 5,3 см, Н — 16 см, бісквіт, маса, що схожа на мармур, більше кварцевих домішок, вилив з форми по гіпсовій моделі, кускова форма); «Адмірал Ушаков Федір Федорович» (діаметр основи 5,3 см, Н — 17 см, бісквіт, маса, що схожа на мармур, більше кварцевих домішок — паріан; вилив з форми по гіпсовій моделі, кускова форма); «Шарж на М. Жука» (діаметр основи 5,3 см, Н — 7,8 см, бісквіт, підполив'яний і надполив'яний розпис, комбінація глазурованої та неглазурованої поверхонь. Бюст відбито від основи); «Леопард» (основа — 18,1 x 7,4 см, Н — 10 см, фарфор, підполив'яний розпис); скульптурна композиція «Тарас Бульба з сином»; скульптурна композиція «Коник-горбоконик» (фарфор, зберігається в фондах МУНДМ); чайний сервіз (2 чайники, цукорниця, 12 чашок, груд. 1952 — січ. 1953 р., фарфор, ліпнина, підполив'яний і надполив'яний розпис з використанням рельєфної фарби, трафарет, золочення. Експонувався у виставковому залі Московській академії мистецтв на Кропоткінській вул.). — Запис розмови О.В. Школьної з Г.П. Востровим 20.02.2004 р., м. Одеса. (Архів О.В. Школьної).

²⁷ Рукопис. Запис розмови О.В. Школьної з Г.П. Востровим, 20.02.2004 р., м. Одеса. (Архів О.В. Школьної).

1955 р., при спробі зв'язатися з давнім знайомим Ю. Меженком, котрий на той час мешкав у Ленінграді, М. Жук писав, що знайшов його завдяки учням, частина яких працює на Ломоносовському заводі, дехто вчиться у «колишньому штигліцівському».

В. Боголюбов, як з'ясовано нами, працював у Росії на Дмитровському фарфоровому заводі. Деякий час там же пропрацювали сімейна пара І. Гончаренко та Д. Ключгант, які надалі повернулися до Одеси і виконували при худфонді творчі роботи. І. Апостолов все життя працював на Будянському (колишньому Кузнецовському) фаянсовому заводі. (Так само як і учениці М. Жука О. Рибіна та Г. Кломбицька.) У Будах під Харковом виконувала творчі роботи Є. Судіна-Павлюк, деякий час працював художник В. Пешинський (Пешинський), більшу частину життя присвятила заводі В. Компаніченко. Випускники ОХУ складали половину творчих співробітників будянського виробництва.

Дуже вдячні листи від А. Штепан, П. Серова, Н. Ільїної, В. Павленка, В. Берещанського, М. Савіна, Н. Морозової зберігаються у приватній збірці С. Лущика, м. Одеса. Також М. Жуку писав Г. Малицький. З його листів випливає, що художник працював на Коростенському фарфоровому заводі. Деякий час Г. Малицький планував перевестися в Київ, де вже діяла художня лабораторія, про що писав М. Жуку. Однак керівництво, серед якого був інший студент ОХУ В. Лапін (працював у Коростені керівником живописного цеху протягом 1948–1958 рр.), розуміючи необхідність втримати на заводі художника-професіонала, протягом 1947–1949 рр. кількаразово підвищувало Г. Малицькому зарплатню, і зрештою наказом від 12 вересня 1949 р. призначили його головним художником Коростенського фарфорового заводу (виконував обов'язки на цій посаді по 1967 р.)²⁸; далі його попросили очолити новий Кремгесівський, у подальшому Світловодський фарфоровий завод.

На цьому ж підприємстві трудився І. Ткаченко, теж учень М. Жука, син ректора ОХУ С. Ткаченка, для бібліотеки якого розробив екслібрис М. Жук у 1930-ті рр. Експонати музею Коростенського фарфорового заводу впевнено дозволяють свідчити, що І. Ткаченко, який був прийнятий на роботу 1953 р., засвоїв

²⁸ Драган В.А., Ященко Е.Г., Юрченко А.А. Коростенський фарфоровий завод /краткий обзор деятельности в XX веке/: 100 лет. – Житомир: 2004. – С.107–123.

принципи ар деко, живопису в дусі соцреалізму, і добре володів прийомами ручного розпису.

За літературними джерелами встановлено, що О. Ярош був студентом спочатку Глинської керамічної школи. Імовірно довчався в ОХУ після реорганізації 1933 р., під час якої на нетривалий період припинив існування Миргородський художньо-керамічний технікум і назовсім Межигірський. Студентів Межигір'я і Глинська розподілили між Миргородом і Одесою. Фарфоровий профіль виокремився в Глинську тільки на 1930/1931-й учбовий рік. Однак програма була досить примітивною (50% теорії, 50% практики), бо її не встигли особливо переробити. Попервах за інерцією навчали в технікумі за програмою керамічної школи, а вже за два роки, навесні 1933-го, Глинський, як і інші технікуми, що були з 1932 р. підпорядковані тресту «Укршклофарфор», був зліквідований²⁹.

Відомий в подальшому учень-керамік М. Жука, з часом лауреат Ленінської премії О. Ярош з другої половини 1930-х рр. (твори відомі від 1937 р.) починав з великих ваз, працював творчо для більшості українських заводів галузі: для Довбиського, Кам'янобрідського, Городницького, Коростенського, Баранівського (всі — Житомирська обл.) та Полонського (Хмельницька обл.). Надалі очолив Довбиське виробництво, єдине в Україні, що спеціалізувалося на кобальтових сервізах чайно-кавового асортименту. Як керамік-технолог створив унікальну техніку двошарового тонкостінного фарфорового посуду з ажурним прорізуванням верхнього шару.

Його білосніжні мереживні сервізи та вази, що нагадують полтавську вишивку, відзначалися прекрасною формою, грою світлотіні і шляхетним поєднанням білизни з золотом. Якщо архітектура — це музика, яка застигла в камені, то ексклюзивні різьблені твори О. Яроша, варті Лувра і Метрополітен-музею, це — музика, що застигла у фарфорі. Також в доробку художника десятки розписаних чайних сервізів у стилістиці ар деко й радянського ампіру, де кожний виріб — самостійна станкова композиція, що має художню цінність, мініатюрна довершена річ.

²⁹ Федевич Л. Роль художнього музею у вивченні, збереженні та розвитку традиційного народного мистецтва. Історія Глинської художньо-керамічної школи // Худож. музей : зб. ст. і матеріалів. Суми : Унів. книга, 2005. С. 45–49.

На Городницькому фарфоровому заводі з випускників М. Жука працювали В. Веретьохін (Веретіхін), О. Крижанівський, В. Трофімов. Перший виконував наприкінці 1950-х рр. свою дипломну роботу «С. Дежньов» (скульптурна група з годинником). Другий, в тандемі з дружиною-живописцем, розробляв скульптуру малих форм протягом 30-ти років (до 1980-х). Надзвичайно талановитому подружжю належить авторство тематичної соцреалістичної скульптури широкого діапазону. Третій працював як скульптор (дипломна робота зберігається в НМДМУ).

На Довбиші, крім О. Яроша, автором розпису була С. Лажечнікова. В доробку цієї студентки М. Жука викристалізувався новий «кабінетний» стиль 1950-х рр.: поєднання крапчиків зразків соцреалістичних по духу резерважів й орнаментики за принципом ар деко. Твори художниці є зразками неокласичного рафінованого варіанту ар деко, який можна назвати «радянським ампіром» в фарфорі України середини ХХ-го століття. У цьому ж річищі працювала талановита М. Осипова на Полонському фарфоровому заводі, де певний час очолювала художню частину, працюючи в художній лабораторії (далі її творчий і життєвий шлях губиться).

В Полонному Хмельницької області працювали І. Голембієвська (Щербицька), В. Горолюк, М. Осипова. Перша працювала як самостійний художник-творець (оформитель). Другий як модельмайстер, іноді пропонуючи розпис, побудований за принципом ар деко, що тяжів до західноукраїнського варіанту так званого етнічного стилю (за дизайнерською термінологією). М. Осипова була одночасно скульптором малих форм і тонким стилізатором декору посуду (соцреалізм, ар деко).

В. Веретьохін після відкриття 1964 р. Сумського фарфорового заводу переїхав до Сум і творчо працював ще 40 років. Довгий час був головним художником підприємства. Тяжів до україніки: від форм штофів до монументальних ваз. Працював як скульптор-модельмайстер. В. Горолюк останні три десятиліття віддав Тернопільському фарфоровому заводу, деякий час на посаді головного художника. На третьому з нових підприємств галузі, започаткованих у середині 1960-х рр., Дружковському порцеляновому заводу, від його відкриття на початку 1970-х працювали подружня пара М. Савін та Н. Морозова, які після навчання у М. Жука на певний час лишилися на російських заводах. Досконало володіли технікою підполив'яного розпису кобальтом і солями.

Баранівка була місцем виконання дипломів і творчих робіт студентів ОХУ. Ще під час навчання в училищі, художники працювали переважно на відбракованій білизні цього підприємства. Зазвичай на формі № 36. Тому узгодити цю форму з декором не становило ніяких складнощів для випускників. Багато з них стажувались на підприємстві, деякі лишалися там працювати надовго. Серед кераміків з дипломом ОХУ, згідно з дослідженням архівом заводу³⁰, працювали на виробництві О. Бебешко, Ж. Гольдштейн, О. Жникруп, П. Іванченко, Н. Ільїна, М. Криворукова, О. Сорокін, В. Щербина.

Всі ці художники володіли як скульптурними, так і живописними техніками. О. Бебешко працював як скульптор недовго, на початку 1950-х рр. Після розлучення з М. Бебешко, художницею так званої унікальної майстерні, що була еквівалентом художньої лабораторії, полишив виробництво. М. Бебешко-Криворукова виконувала фотокерамічні портрети на вазах: Б. Хмельницького, В. Леніна, Д. Неру тощо.

О. Жникруп і В. Щербина працювали тільки як скульптори. Творчий діапазон кожного художника з цього подружжя складав за музичною термінологією кілька октав.

Оксана Леоніївна вміла передати жіночність, стриману експресію в лапідарній формі, її витвори межують між романтизованим реалізмом і неофункціоналізмом. Роботи художниці завжди впізнавані. Твори зберігаються у безлічі збірок України, майже всі в експозиціях, оскільки не мають недоліків, завжди виразні та досконалі. Владислав Іванович, найбільш талановитий пластик українському фарфору ХХ століття, створив напрямок нової еротизованої і манірницької україніки, соковитої за формами і нетривіальної за змістом. Живий класик. Донині не має собі рівних у фарфору. Вони, а також прозваний за витонченість і вишуканість форм «українським китайцем» О. Сорокін, пізніше перейшли до КЕКХЗ. По кілька живописних якісних поштучних

³⁰ Архів Баранівського фарфорового заводу. Справи про прийняття на роботу: №31, 32, 33 за 1945–49, 1955–57–59, 1956–61–62 рр. – В «унікальній» майстерні працювали одесити М.І. Бебешко, 1919 р.н.; В.М. Покосовська, 1929 р.н.; Ж.Й. Гольдштейн, 1934 р.н.; Є.Є. Погорєлова, 1937 р.н. Унікальний цех на Баранівському фарфоровому заводі був аналогом художньої лабораторії.

виробів інших учнів М. Жука зберігається у музеї Баранівського фарфорового заводу.

З відомих художників, випускників ОХУ та колишніх студентів М. Жука на Київському експериментальному кераміко-художньому заводі (на зламі ХХ–ХХІ століть – фірма ДЕФФА, м. Вишневе) працювали: Я. Козлова, В. Лапін (досить довго виконував обов’язки головного художника КЕКХЗ), О. Сорокін, О. Жникруп, В. Щербина.

Серед скульпторів Одеси відомі М. Зорін, М. Жабокрицький, Ф. Кіріазі, М. Нарузецький. В Одеському худфонді виконували творчі роботи керамісти Є. Судіна-Павлюк, Л. Фурдигайло. Дипломні скульптурні роботи двох перших і двох останніх художників зберігаються в запасниках НМДМУ. Достеменно відомо, що під час святкування 100-річчя училища були присутні близько п’ятидесяти випускників, у тому числі з Москви, Ленінграду та Києва³¹.

М. Бебешко-Криворукова виконувала творчі роботи в Кишиневу (Молдова). У фарфорових сервізах і керамічних вазах сповідувала принципи ар деко і неофункціоналізму. Була майстром універсальних здібностей.

Оскільки праця художників-випускників керамічного відділення, яке очолював М. Жук, пов’язана переважно з виробництвами, крім загальних рис стилістики творів, існують особливості, пов’язані з традиціями підприємств і модою. Споріднює школу М. Жука фахова високоякісна робота.

Отже, М. Жук намагався формувати не поверхових художників: творчість його послідовників, які працювали на підприємствах галузі фарфор-фаянсу, вирізнялася культурою виконання, розумінням народного мистецтва, відчуттям матеріалу та стилю. Крім видатних фарфористів, серед яких імена О. Яроша, С. Лажечнікової (Довбиш), П. Іванченка, М. Осипової (Полонне), Г. Малицького, С. Ткаченка (Коростень), Л. Фурдигайло, Н. Павлової (ЛФЗ), О. Сорокіна, В. Лапіна (КЕКХЗ), В. Горолюка (Кам’яний Брід, Тернопіль), В. Веретьохіна (Городниця, Суми), О. Крижанівського, В. Трофімова (Городниця), М. Савіна, Н. Морозової (Дружківка), І. Апостолова, Г. Кломбицької (Буди), В. Шинкаренка, І. Гонча-

³¹ Рукопис. Запис розмови О.В. Шкільної з Д.М. Фруміною, 25.05.2001, м. Одеса. (Архів О.В. Шкільної). Додамо, що художниця дуже жалкувала, що на 100-річний ювілей училища, який вона організовувала, не змогла запросити Н. Альтмана, випускника ОХУ.

ренка (Конаково), Д. Клювгант, Г. Вострова (Первомайськ), він виховав художників скла С. Алфееву, С. Голембовську, Л. Вихареву, мистецтвознавців і викладачів І. Сакович, С. Сарапову (Київ), В. Башло (Львів). Серед учнів професора М. Жука заслужені художники України, лауреати премій, кандидати мистецтвознавства. Наразі значна частина спадщини М. Жука зберігається в колекції родини С.С. Шевельова, збірці ОХУ ім. М.Б. Грекова.

Перелік учнів М. Жука³²

Абрамович Ізя (?)
Авраменко (??)
Акімова-Задворна Н.
Алфеева Світлана Іванівна
Апостолов Ігор Федорович
Башло В.І.
Бибешко Омелян Йосипович
Бибешко-Криворукова Марія Іванівна
Берещанський Віктор (?)
Боголюбов Василь Трохимович
Болзан Світлана Владиславівна
Веретьохін Василь Григорович
Ветров Г. (?)
Вихарева Лідія Миколаївна
Востров Георгій Петрович
Голембієвська (Щербицька) Інна Федорівна
Гольдман Софія (?)
Гольдштейн Жанна Йосипівна
Гончаренко Іван Іванович
Горюк Віталій Миколайович
Густ Ніна Георгіївна
Делій Світлана (?)
Деморей Тетяна Михайлівна
Дмитрієва (Павлова) Ніна
Дуценко Ірина (?)
Жабокрицький Микола Степанович

³² Див.: Запис розмови з Т.І. Єгоровою, головною хранителькою музею Одеського художньо-театрального училища ім. М.Б. Грекова. — Одеса. 3.11.1998. (Архів О.В. Шкільної).

М. Жук з учнями у майстерні. 1940-і(?). Фотографія. ОЛМ

Жникруп Оксана Леонтіївна
Золотарьов Григорій Михайлович
Зорін Михайло Гаврилович (Григорович)
Іванченко Петро Михайлович
Ільїна Наталя Іванівна
Кіріазі Федір Гордійович
Клевцова Ніна Якимівна
Кломбицька Галина Іванівна
Клювгант Діна Емануїлівна
Козлов Євген Петрович
Козлова Ярослава Павлівна
Компаніченко Валентина Павлівна
Кошман Н. (? ?)
Крижанівський Олександр Васильович
Криштопенко Володимир Васильович
Кузнецов Віктор (?)
Кузьменко П(етро) І.
Кухарев Михайло ?
Лагутіна З.Д.
Лапін Володимир Васильович
Литвиненко Надія Оксентіївна
Ложечнікова Світлана Миколаївна

Макарова Н.В.
Малицький Григорій Порфирівич
Маслов Георгій (?)
Мойсеева Антоніна Олексіївна
Морозова Надія (?)
Мудрик Олександр (?)
Музиченко Валентина Йосипівна
Надеждін Євген (?)
Нарузецький Михайло Ісакович
Нікулін Федір (?)
Осипова Маргарита Олексіївна
Павленко Василь (?)
Павлюк Галина Іванівна
Павлюк Георгій Миколайович
Паламарчук Михайло Хомич
Пещинський Володимир І.
Попов Микола Олексійович
Рибіна Олександра Василівна
Рудий Володимир Данилович
Савін Михайло (І.?)
Савицький Микола Лук'янович
Сафронова Тамара Олексіївна
Серов П. (?)
Симбірцева Анна (?)
Скубченко О.С.
Сорокін Олександр Дмитрович
Судіна Євгенія Григорівна
Ткаченко Іван Савич
Філатова Олена (?)
Фурдигайло Людмила Іванівна
Чебанюк-Корнацька Н.Ф.
Червоненко Марія Степанівна
Чернова Галина Денисівна
Шерохів Михайло (?)
Шинкаренко Валерія І. (?)
Штівельман Юхим Вікторович
Штівельман Нахіма Петрівна
Ярош Олександр Іванович